

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. МАЛИКОВА Гульчехра Рихсходжаевна В 100 ЛЕТ ЖИЗНЬ ТОЛЬКО НАЧИНАЕТСЯ ИЛИ ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ (1920-1928).....	8
---	---

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. МЕХНАТ ҲУҚУҚИ. БИЗНЕС ҲУҚУҚИ.
ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ**

2. ТОПИЛДИЕВ Воҳиджон Раҳимжонович, ДЖАМБАКИЕВА Феруза Бахтауновна ВОСИТАЧИЛИК ШАРТНОМАСИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИК.....	24
3. БАБАКУЛОВ Зафар Курбонназарович ТОВАР БЕЛГИСИДАН ФОЙДАЛАНИШДА ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ	32
ЖАВОБГАРЛИК МАСАЛАЛАРИ	32
4. РАХМАТОВ Анвар Исломович СПОРТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ШАРТНОМАВИЙ МАЖБУРИЯТЛАРИ	40
5. ХАСАНОВА Фарангис Акрамовна ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИК ТУШУНЧАСИ ВА БЕЛГИЛАРИ.....	48
6. МИРСОАТОВ Хабибулла Қудратуллаевич МЕХНАТ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИ ИНСТИТУТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	53
7. ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна КОДИФИКАЦИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ	59

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

8. ИСМОИЛОВ Олимжон Юсупжон ўғли ЛАТЕНТ ЖИНОЯТЧИЛИК: ТУШУНЧАСИ ВА ТАСНИФИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	65
9. РАХИМОВ Камолiddин Мухамаджонович ЙЎЛ ҲАРАКАТИ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	71

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

10. КАРИМОВА Дилрабо Эргашевна СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	80
11. РУЗМЕТОВ Ботиржон Хайитбаевич СУЩНОСТЬ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ И ФУНКЦИИ ИНСТИТУТА СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.....	86
12. БАЙБЕКОВА Машхура Бурибаевна ЭКСПЕРТИЗА ТАДҚИҚОТЛАРИ СИФАТИНИ ОШИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ФИКРЛАР	97
13. ТОШЕВА Динара Музрафовна СУД-ЭКСПЕРТИЗА ЛАБОРАТОРИЯЛАРИДА ПРОФЕССИОНАЛ ТЕСТ ТЕКШИРУВЛАРИ ВА ЛАБОРАТОРИЯЛАРАРО СОЛИШТИРМА ТЕКШИРУВЛАРНИ ЎТКАЗИШ	102

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

14. УМАРХАНОВА Дилдора Шарипхановна ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК МЕХАНИЗМИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ	110
15. YULDASHEVA Govkherjan COMPARATIVE ANALYSIS OF LEGAL REGULATION AND PECULIARITIES OF THE INSTITUTE OF HONORARY CONSULS AT THE PRESENT STAGE.....	120
16. ТУРСУНОВА Маликахон Улугбековна СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ И ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ПРАВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	129
17. ГУЛИМОВ Аманлык Базарбаевич ПРАВО ЖИТЕЛЕЙ ПРИАРАЛЬЯ НА БЛАГОПРИЯТНУЮ ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ	136
18. РАХМАНОВ Шухрат Наимович ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА ГОСУДАРСТВ ПРИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ КАК ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ДВУЕДИНЫЙ ИНСТИТУТ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ПРАВА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ	143

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

19. ИСОҚОВ Луқмонжон Холбоевич ОЗАРБАЙЖОН РЕСПУБЛИКАСИДА МИГРАЦИЯ СОҲАСИДАГИ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	151
20. МАҲМУДҲОДЖАЕВА Умида Муминовна ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ТОМОНИДАН ҲАҚ ЭВАЗИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИДА ҲУҚУҚНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	161
21. АМИНОВ Умид Шарипович ПОНЯТИЕ И ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	168

ЁШ ОЛИМЛАР МИНБАРИ

22. ҒАЙБУЛЛАЕВА Зилола Ғайбулло қизи ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚЛАР ОРҚАЛИ АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ХАРИДЛАР ВА ЭЛЕКТРОН ШАРТНОМАЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ.....	172
23. ХОЖИЕВА Рўзигул Худайбердиевна ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ СОҲАСИДА ЮЗАГА КЕЛАДИГАН КОРРУПЦИЯВИЙ ҲОЛАТЛАР ВА УЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....	179
24. ТОШЕВ Зафар Бобоқулович МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИНИ ЖИНОИЙ-ҲУҚУҚИЙ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ	185

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

УМАРХАНОВА Дилдора Шарипхановна

Тошкент давлат юридик университети Халқаро ҳуқуқ ва киёсий ҳуқуқшунослик
факультети декани, юридик фанлар доктори (DSc), доцент
E-mail: dildora080@gamil.com

ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК МЕХАНИЗМИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): УМАРХАНОВА Д.Ш. ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК МЕХАНИЗМИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2021), Б. 110-119.

 2 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-2-14>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликнинг ҳуқуқий асоси ҳисобланган халқаро шартномалар ҳамда унга боғлиқ бўлган халқаро ҳужжатлар ўрганилган ва таҳлил қилинган. Бундан ташқари, муаллиф жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик механизмининг халқаро-ҳуқуқий тартибга солиниши таҳлил этишни осонлаштириш ҳамда ушбу масалани атрофлича тадқиқ этиш мақсадида мазкур ҳужжатларни бир неча гуруҳларга бўлиб ўрганган.

Калит сўзлар: халқаро жиноят ҳуқуқи, халқаро ҳамкорлик, жиноятчилик, экстрадиция, қидирув, ҳибсга олиш, ўзаро ҳуқуқий ёрдам, конвенция, минтақавий халқаро шартномалар.

УМАРХАНОВА Дилдора Шарипхановна,

Декан факультета «Международное право сравнительное правоведение» Ташкентского государственного юридического университета,
доктор юридических наук, доцент
E-mail: dildora080@gmail.com

АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ ОСНОВ МЕХАНИЗМА МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ПО УГОЛОВНОМ ДЕЛАМ

АННОТАЦИЯ

В данной статье изучены и проанализированы международные договоры, являющиеся правовой основой международного сотрудничества по уголовным делам. Вместе с тем, в целях облегчения анализа и детального исследования правового регулирования механизма международного сотрудничества по уголовным делам, автор изучил международные документы раздели на несколько групп.

Ключевые слова: международное уголовное право, международное сотрудничество, преступление, экстрадиция, розыск, арест, взаимная правовая помощь, конвенция, международные региональные договоры.

UMARKHANOVA Dildora

Dean of the Faculty of International Law and Comparative Legislation of
Tashkent state university of law, Doctor of law Sciences, Associate Professor
E-mail: dildora080@gmail.com

ANALYSIS INTERNATIONAL LEGAL BASES OF MECHANISM OF INTERNATIONAL COOPERATION IN CRIMINAL CASES

ANNOTATION

In this article, studied and analyzed the international treaties, which are a legal basis of the international cooperation on criminal cases. At the same time, for simplification of the analysis and detailed research of legal regulation of the mechanism of the international cooperation on criminal cases the author suggests to divide the international documents into some groups.

Keywords: international criminal law, international cooperation, crime, extradition, inquiry, arrest, mutual legal assistance, convention, international regional treaties.

Бизга маълумки, жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликнинг ҳуқуқий механизми, яъни жиноятлар устидан юрисдикцияни белгилаш, жиноят содир қилган шахсларни ушлаб бериш, жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш масалалари давлатлар ўртасидаги икки томонлама ёки кўп томонлама шартномалар, шартномалар мавжуд бўлмаган тақдирда ўзаролик принципи ҳамда миллий қонунчилик асосида амалга оширилади.

Давлатларнинг жинойи ишлар бўйича ҳамкорлигига оид шартномаларни А.И.Бойцов [1, Б.49], икки гуруҳга ажратган: икки томонлама шартномалар ва кўп томонлама шартномалар. Ўз навбатида кўп томонлама шартномаларнинг қуйидаги турларини фарқлаш ўринли деб таъкидлайди: а) айнан жиноятчиларни тутиб беришга бағишланган шартномалар; б) ҳар томонлама ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш, шу жумладан экстрадиция масаласига дахлдор қоидаларни қамраб олувчи шартномалар; в) халқаро характердаги ва халқаро жиноятларга қарши курашнинг умумий муаммоларига тааллуқли, шу жумладан улар иштирокчиларининг муайян жиноятлар учун айбланган ёки судланган шахсларни ушлаб бериш (экстрадиция)га оид шартномалар.

Махсусадабиётларда жиноятишлари бўйича халқаро ҳамкорлик масалаларининг ҳуқуқий асосини ташкил этувчи халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар гуруҳларига ажратишда бир неча ёндашувлар мавжуд. Ушбу халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг бир қисми тегишли нормаларни давлатнинг ички жиноят қонунчилигига имплементация қилишда ҳуқуқий манба бўлади, деб ҳисоблайдилар. Жумладан, Л.А.Лазутин жинойи-ҳуқуқий масалалар ечимида қуйидаги расмий манбалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ деб билди: а) ҳуқуқнинг умумий принциплари; б) халқаро шартнома ва халқаро одат; в) халқаро ташкилот қарорлари (асосан суд қарорлари). Бу борада у ўзининг фикрини давом эттирган ҳолда жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш ҳужжатларини икки гуруҳга бўлади: 1) анаъанавий шартномалар (конвенциялар) ва ўзаро ҳуқуқий ёрдам ҳамда ҳамкорлик битимлари; 2) субсидиар роль ўйнавчи ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги халқаро шартномалар (конвенциялар) ва келишувлар. Биринчи гуруҳга фуқаролик, оила ва жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш шартномалари; ушлаб бериш шартномалари; маҳкумни фуқароси бўлган давлатга жазо ўташни давом эттириш учун топшириш тўғрисидаги шартномалар. Бу ерда асосан, давлатларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ўзаро ҳамкорлигини таъминловчи ҳуқуматлараро ва идоралараро шартномаларни ажратилган. Иккинчи гуруҳга эса, халқаро жиноят ва халқаро характердаги жиноятлар юзасидан ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш масалаларини назарда тутган универсал ва локал конвенциялар, мазкур масалаларни тартибга солиувчи халқаро суд муассасалари ва халқаро ташкилотларнинг актлари [2, Б.232-236].

П.С.Абдуллоев жиноят процесси соҳасида далилларни йиғиш ва текширишда халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик масалалари юзасидан тадқиқот иши олиб борган бўлиб, унга кўра, жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик соҳаси Тожикистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий актлари (Конституция ва Жиноят процессуал Кодекси), халқаро шартномалар (кўп томонлама, икки томонлама, Халқаро Жиноят Суди Статути) каби ҳужжатлар билан тартибга солинади [3, Б.16-17-б.] деб таъкидлаган.

Мамлакатимиз олимлари ҳам халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг шунга ўхшаш гуруҳлаштиришни таклиф этганлар [4, Б.88-90], [5, Б.205-208].

Юқоридаги гуруҳлашдан бироз фарқли ўлароқ Б.И.Исмаилов халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг тўрт гуруҳини фарқлайди ва тўртинчи гуруҳига идоралараро битимларни киритади. Буларга қуйидагилар киради: «Мустақил давлатлар ички ишлар вазирликларининг жиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги ҳамкорлиги тўғрисида»ги битими (1992 йил), «Ички ишлар вазирликларининг наркотик воситалар ва психотроп моддаларнинг ғайриқонуний муомилага чиқарилишига қарши курашдаги ҳамкорлиги тўғрисида»ги битими (1992 йил), «Мустақил давлатлар ички ишлар вазирликларининг уюшган жиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги ҳамкорлиги тўғрисида»ги битими (1994 йил), «Ички ишлар вазирликларининг транспортдаги жиноятчиликка қарши кураш соҳасидаги ҳамкорлиги тўғрисида»ги битими [6, Б.32-33].

Юқоридаги олимларнинг халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларни таснифланишида аҳамият берилиши лозим бўлган томони шундаки, улар асосан жиноятчиликка қарши кураш ва уларни олдини олиш борасидаги халқаро ҳамкорлик ҳужжатларини келтириб ўтганлар. Мазкур тадқиқот ишининг предмети эса, содир этилган жиноят учун жиний жавобгарлик ва одил судловни таъминлашдан иборат бўлган ҳужжатларни таҳлил қилишдан иборат.

Умуман олганда, жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик механизмининг халқаро-ҳуқуқий асосларини таҳлил этишни осонлаштириш ҳамда ушбу масалани атрофлича тадқиқ этиш мақсадида халқаро шартномалар ҳуқуқининг умумий назариясида келтирилган халқаро шартномаларнинг таснифланиши (универсал, минтақавий, иккитомонлама, кўптмомонлама, давлатлараро, ҳукуматлараро, идоралараро) қонидасидан [7, Б.16-17], [8, Б.72], [9, Б.67-111], [10, Б.24-25] келиб чиққан ҳолда соҳага оид ҳужжатларни бир неча гуруҳларга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Зеро, халқаро шартномалар бирхиллаштирилган ҳуқуқий механизмни яратиш ва унга таяниш учун ҳам тузилади. Шунга қўра, жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликнинг миллий, минтақавий кўлами ва халқаро жиҳатлари назарда тутилган ҳолда халқаро ташкилотлар билан давлатларнинг халқаро ҳамкорлиги ҳам эътиборга молик.

Биринчи гуруҳ – универсал халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар. Бу гуруҳга жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликни амалга оширишда халқаро ташкилотлар, хусусан, БМТ томонидан ишлаб чиқилган намунавий шартномалар киради.

Глобал даражада жиноятчиликка қарши кураш ташкилотчиси сифатида БМТ умумий стандартлар, кўрсатмалар, тавсиялар ишлаб чиқади. Бугунги кунда БМТ доирасида ушбу тадқиқот юзасидан намунавий юридик ҳужжатлар ишлаб чиқиш орқали уни тизимлаштиришга қаратилган ишлар амалга оширилаётганлигини таъкидлаш ўринли. Шунингдек, жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликка оид амалдаги икки томонлама шартномалар кўп жиҳатдан эскиргани ва халқаро жиноят ҳуқуқидаги сўнгги янгиликларни қамраб олмалиги боис Жиноятчиликнинг олдини олиш ва унга қарши кураш қўмитасига юридик ҳужжатлар намунасини ишлаб чиқиш бўйича кодификациявий ишлар олиб бориш вазифаси топширилган. Шу маънода БМТнинг «Ушлаб бериш тўғрисидаги намунавий шартнома», «Жиноят иш юритуви соҳасида ўзаро ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги намунавий шартнома», «Шартли айбланган ва озод қилинган ҳуқуқбузарлар устидан назорат қилиш учун топшириш тўғрисидаги намунавий шартнома», «Жиноят иш юритуви учун топшириш тўғрисидаги намунавий шартнома» [11] жавобгарлик муқаррарлигини таъминлаш ҳамда жиний одил судлов соҳасида халқаро ҳамкорликни йўлга қўймоқчи бўлган давлатлар учун ҳуқуқий ёрдам кўрсатувчи омил бўлиши кўзда тутилган эди. Мазкур намунавий шартномалар амалдаги икки томонлама шартномаларни қайта кўриб чиқиш учун асос сифатида тақдим этар экан, БМТ замонавий ҳуқуқшунослик нуқтаи назаридан тўғри бўлган – жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликка оид муносабатларни тартибга солувчи халқаро шартномалар муштараклигини таъминлаш мақсадини кўзлади.

Намунавий шартномалар, шубҳасиз, мажбурий характерга эга дегани эмас, яъни давлатлар унга ўзгартириш ва қўшимчалар киритишни мустақил равишда амалга оширишлари мумкин.

Жиний одил судлов ва жиноятчиликни огоҳлантириш бўйича БМТ Конгресси томонидан «Ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасида, ушлаб бериш чора-тадбирларини ҳисобга олган ҳолда халқаро ҳамкорликни кенгайтириш» [12] номли ҳужжат қабул қилиниб, унда асосан ўзаро ҳуқуқий ёрдам ва ушлаб бериш масалаларини қамраб олган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларининг ва жиний одил судлов соҳасида халқаро ҳамкорликнинг асосий тенденциялари, амалиёти ва сўнгги ҳодисалари ўз аксини топган.

Демак, юкориди санаб ўтилган бир қанча намунавий шартномалар асосида жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликни кенгайтириш ўз навбатида халқаро ҳамжамиятнинг давлатлараро жиноят иш юритувининг самарадорлигини оширишга хизмат қилди десак муболаға бўлмайди.

Иккинчи гуруҳ – минтақавий ҳужжатлар. Жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик институтининг аҳамиятини бугунги кунда жаҳонда бу борада кўплаб минтақавий шартномалар тузилганлиги билан ҳам белгилаш мумкин. Ҳозирда ушбу соҳага оид шартномалар давлатлараро дўстона муносабатларни қўллаб-қувватлашга қаратилган одат нормаларга айланиб қолди. Жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликка оид минтақавий тизимлар амалда дунёнинг барча минтақаларида ўз ўрнини топган.

Кўп томонлама шартнома ва келишувлар тузишдан кўзланган пировард мақсад – давлатларнинг географик яқинлиги, иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқадорлиги, стратегик манфаатларининг умумийлиги туфайли жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликни амалга оширишнинг мақбул механизмини ишлаб чиқишдир. Бу эса, минтақавий ва умумминтақавий конвенцияларда ўз аксини топади.

Жумладан, Европа Кенгаши томонидан жиноят иш юритуви борасида ўзаро ҳамкорликни амалга ошириш ҳақида халқаро шартномалари ишлаб чиқилган. «Экстрадиция тўғрисидаги Европа Конвенцияси» [13] иштирокчи давлат Конвенциянинг бошқа иштирокчи давлатларига тергов ҳаракатларини олиб бориш ёки ҳукми ижро этиш учун ушлаб берилиши масалаларига бағишланган. Конвенция қоидалари сиёсий ёки ҳарбий жиноят содир этган шахсларга тааллуқли эмас ҳисобланиб, ўз фуқароларини ушлаб беришини рад этиш масаласи ҳам назарда тутилган. Солик, бож ва валюта операция қоидаларини бузганлик учун айбланаётган шахсларни ушлаб берилиши масаласи, фақатгина давлатлар ўртасида мазкур жиноятларга нисбатан тегишли келишув мавжуд бўлсагина йўл қўйилиши белгиланган.

Мазкур конвенцияга I-қўшимча протоколида [14] эса, инсониятга ва инсон манфаатларини ҳимоя қилишни мустаҳкамлашга йўналтирилган бир қатор янги қоидалар киритилган бўлиб, жиноят содир этган шахсларни ушлаб бериш учун йўл қўйилмайдиган сиёсий жиноятлар рўйхатидан ҳарбий жиноятлар ва инсониятга қарши жиноятлар чиқариб ташланган. Шунингдек, Протоколда жиноят содир этган шахсларни ушлаб бериш тўғрисидаги сўровларни рад этиш бошқа бир қатор асослар кўрсатиб ўтилган. Яъни, *non bis in idem* принципининг қўлланилиши масаласи атрофлича белгилаб берилган.

Конвенциянинг II-қўшимча протоколи [14] асосан «Экстрадиция бўйича Европа конвенцияси»ни қўллаш механизмини амалга оширишга қаратилган. Унга кўра, жиноят содир этган шахсни ушлаб бериши учун асос бўладиган жиноятлар қаторида бўлган молиявий жиноятлар борасидаги қоидалар аниқлаштирилган. Бундан ташқари, сиртдан ҳукм чиқариш ва амнистия борасида ҳам янги қоидалар жорий этилган.

Конвенциянинг III-қўшимча протоколи [14] ушлаб бериш жараёнини соддалаштириш ва тезлаштириш мақсадида шахснинг розилиги олган ҳолда экстрадиция қилишга бағишланган.

IV-қўшимча протоколи [14] эса, конвенцияга бир қанча ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиши орқали замонавий талабларга мослаштирилган. Мазкур нормалар асосан, муддатнинг ўтиши, талабнома ва уни тасдиқловчи ҳужжатлар, ихтисослашув қоидаси, транзит ташиш, учинчи давлатга қайта экстрадиция қилиш ҳамда алоқа каналлари ва воситаларига боғлиқ бўлган масалалар ўз аксини топган.

«Жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги Европа конвенцияси» га [15] мувофиқ эса, давлатлар ўзаро жиноят ишлари бўйича ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш мажбуриятини оладилар. Булар қаторига далилларни тўплаш ҳамда гувоҳ, эксперт ва гумон қилинувчиларни сўроқ қилиш, чакирув қоғозларини топшириш каби масалаларда ёрдам беришлари назарда тутилган. Конвенциянинг амал қилиш доирасига суд ҳукмини ижро этиш, хибсга олиш ҳамда жиноий ҳаракат ҳисобланмайдиган ҳарбий уставни бузган шахсларни таъқиб қилиш киритилмаган. Конвенцияда ҳуқуқий ёрдам кўрсатишни рад этишнинг иккита асослари белгиланган:

а) агар ҳуқуқий ёрдам кўрсатишни талаб қилаётган давлат томонидан шахснинг қилмиши сиёсий ва молиявий жиноят сифатида баҳоланадиган (квалификация қилинадиган) ҳуқуқбузарликка тегишли бўлса;

б) агар ҳуқуқий ёрдам кўрсатишни талаб қилаётган давлат учун сўровни бажариш унинг суверенитетига, хавфсизлигига, жамоат тартибини ёки мамлакатнинг бошқа муҳим манфаатларига зарар етказиши мумкин бўлса.

Мазкур конвенциянинг Қўшимча протоколида [14] унинг Конвенцияда белгиланган молиявий жиноятлар учунгина амал қилиниши таъкидланган бўлиб, унга кўра, айрим ҳужжатларни етказиб бериш, суд ахбороти алмашинуви масалаларига аниқлик киритилган.

«Жиноят суд иш юритуви учун топшириш тўғрисидаги Европа конвенцияси»га [16] мувофиқ ҳар қандай Аҳдлашувчи давлат гумон қилинувчини ишини кўришни бошқа Аҳдланувчи давлатга тақдим қилиши мумкин, бу ўз навбатида талабнома юборилган давлат суд муҳокамасини ўтказиш учун сўровни қаноатлантиришни, агар жиноят бу давлат учун сиёсий характер касб этса ёки сўров гумон қилинувчининг ирқий, диний ёки миллий келиб чиқишига асосланган бўлса рад этиши мумкин.

Юқорида қайд этилган Европа конвенциялари мисолида шуни кўриш мумкинки, давлатлар ўртасида янада яқин ва доимий ҳамкорликни амалга оширувчи ҳудудий органларнинг мавжудлиги, халқаро шартномаларни ишлаб чиқилишини ва қўлланилишини осонлаштиради. Бироқ, ечимини излаётган вазифаларни амалга оширишда алоҳида давлатларнинг манфаатларига зид келиши мумкин. Бу каби тўсиқлар шартномани ишлаб чиқиш босқичида юзага келади. Бундан ташқари, мазкур Европа конвенциялар ва уларнинг қўшимча протоколлари давлатлараро ҳуқуқий ҳамкорлик ва ҳуқуқий масалалар юзасидан ўзаро ҳаракатларини амалга ошириш учун мўлжалланган ҳужжатлар сирасига киритиш мумкин.

2002 йилдан Европа Иттифоқининг барча аъзолари томонидан қамокқа олиш учун европа ордери жорий қилинган. Европа ордери қўлланилиши натижасида жиноят содир қилганликда гумонланаётганларни ушлаб бериш жараёнига кетадиган муддат Европа Иттифоқи бўйича ўртача 45 суткагача қисқартирилган, агарда ушланган шахс экстрадиция қилинишига қаршилик билдирмайдиган бўлса, бу жараён 18 суткагача қисқартирилиши мумкин. Европа ордери жорий қилингунга қадар экстрадиция жараёни ўртача 9 ойгача давом этар эди [17, Б.88]. Кўриниб турибдики, экстрадиция қилиш жараёни ва юридик расмиятчиликни тартибга солишга кетадиган вақт орасидаги тафовутни вужудга келиши юқорида этиб ўтилган европа ордери билан қисман бўлса ҳам бартараф қилинган [18].

Европа мамлакатлари ўртасида мавжуд бўлган яна бир ҳужжат – 1962 йилги Экстрадиция ва жиноий ишлар бўйича ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги Бенилюкс Конвенцияси бўлиб, Бельгия, Нидерландия ва Люксембург давлатлари томонидан имзоланган. Мазкур конвенция Европа конвенциясининг кўпчилик жиҳатларини ва қоидаларини ўзида акс эттиради. Лекин, унинг асосий моддалари имзолаган давлатлар ўртасидаги яқин муносабатларни ўзига хос хусусиятиларини назарда тутди. Мазкур Конвенция томонлар ўртасидаги жиноят содир этган шахсларни ушлаб бериш билан боғлиқ бўлган ҳар қандай мавжуд аввалги шартномаларни қўллашни инкор қилади, албатта агар махсус декларация ёрдамида бошқа келишувлар мавжуд бўлмаса. Конвенциядан келиб чиқадиган ҳаракатларни амалга оширишда тўсқинлик қилиши ёки ўзгартирилишига сабаб бўлмаслиги учун томонлардан ҳеч бири 1957 йилги Экстрадиция тўғрисидаги Европа конвенциясига қўшилмаган эди [19, Б.53-54]. Ҳозирда мазкур давлатлар бир қанча қўшимча шартлар билан конвенциянинг иштирокчиси ҳисобланади.

Умуминтақавий даражадаги кўп томонлама шартномалар қаторига 1889 йилдаги Аргентина, Боливия, Парагвай, Перу ва Уругвай томонидан тузилган Халқаро жиноят ҳуқуқи тўғрисидаги Монтевидео шартномаси ҳам киради [20, Б.7-10]. Мазкур шартнома биринчи кўптомонлама лотинамерика шартномаси ҳисобланиб, кейинчалик 1902 йил ва 1933 йилда Аргентина, Боливия, Гаити, Гватемала, Гондурас, Доминикан Республикаси, Колумбия, Коста-Рика, Мексика, Никарагуа, Парагвай, Перу, Сальвадор, АҚШ, Уругвай, Чили, Эквадор томонидан тузилган ушлаб бериш тўғрисидаги конвенциянинг қабул қилиниши учун асос бўлди дейиш мумкин.

1911 йилда Боливия, Венесуэла, Колумбия, Перу ва Эквадор томонидан Каракас Конвенцияси имзоланиб, унинг мантиқий давоми сифатида Боливия, Бразилия, Венесуэла, Гаити, Гватемала, Гондурас, Доминикан Республикаси, Коста-Рика, Куба, Никарагуа, Панама, Перу, Сальвадор, Чили ва Эквадор томонидан Бустаманте кодекси қабул қилинган [19, Б.9]. Халқаро хусусий ҳуқуқ Кодекси бўлишига қарамадан, унинг III ва IV китоблари Халқаро жиноят ҳуқуқи, халқаро жараёнларга бағишланган. Унда давлатларнинг жиноят қонунлари, келишаётган давлатларнинг жиноят ишлари бўйича юрисдикцияси доираси, давлатларнинг ҳамкорлиги амалга ошириладиган жиноят турлари, судларнинг фаолияти ҳамда жиноят содир этган шахсларни ушлаб бериш, жиноят иши юзасидан ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш борасидаги қоидалар батафсил акс эттирилган [21].

Иккинчи Монтевидео конвенцияси 1933 йилда қабул қилинган бўлиб, у биринчисини бекор

қилмаган. Лекин биринчиси бекор қилинганидан сўнг дарҳол кучга кириши белгиланган. Ушбу ҳужжатларга кейинги ўзгартиришлар 1940 ва 1957 йилларда киритилган [19, Б.63].

Америкалараро ушлаб бериш тўғрисидаги шартномаларнинг узоқ тарихий натижаси ҳисобланган 1981 йилда қабул қилинган Америкалараро Экстрадиция тўғрисидаги конвенцияси [22] 1992 йилда келиб кучга кирган бўлиб, Америка давлатлари учун очикдир. Конвенцияда ушлаб бериш мажбурияти, юрисдикция масаласи, экстрадиция учун асос бўладиган жиноятлар, рад этиш асослари, қочоқлар ҳуқуқи, талабнома жўнатиш, юридик ёрдам, ихтисослаштирилганлик қоидалари, вақтинча ушлаб туриш ва огоҳлантириш чора тадбирлари, соддалаштирилган экстрадиция, транзит ўтказиш, харажатлар, бошқа экстрадицияга оид ҳужжатлар борасида томонлар келишиб олганлар.

Америкалараро ҳужжатлардан яна бири, 1992 йилда қабул қилинган Жиноят ишлари бўйича ўзаро ёрдам тўғрисидаги конвенция [23] ҳамда унга қўшимча Протокол (1993 йил) [24] бўлиб, унда келишувнинг қўлланиш доираси, иккиёқлама жиноятчилик, ҳарбий жиноятлар, ёрдам кўрсатишни рад этиш, талабнома юбориш ва уни бажариш, қидирув, мусодара, мол мулкни топшириш, ижро этиш вақти ва жойи, суд қарорларини ижро этиш, жиноят иши юзасидан гувоҳ ва экспертларни иштирокини таъминлаш, маълумот ва далилларни жўнатиш, улардан фойдаланишдаги чекловлар каби масалаларни ўз ичига олган. Қўшимча Протоколда эса, Конвенциянинг 9-моддасида белгиланган солиққа оид жиноятлар учун рад этиш ҳуқуқи Протокол иштирокчи бўлган давлатлар учун бекор қилинганлиги назарда тутати. Яъни, ёрдам бериш ҳақида талабнома юборган давлат мазкур қилмиш талабномани олган давлатнинг қонунчилигига мувофиқ ҳам жиноий қилмиш деб топилсагина рад этилмаслиги белгилаб олинган.

Минтақавий тузилмаларнинг соҳага оид кўптомонлама шартномалари қаторига Ғарбий Африка давлатларининг Иқтисодий бирлашмаси 1992 йилда Жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги конвенцияни қабул қилган бўлиб, мазкур ҳужжат 2003 йилга келиб кучга кирган. Ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш доираси конвенциянинг 2-моддасида кўрсатилган бўлиб, уларга гувоҳларнинг ариза ва кўрсатмалари, суд ҳужжатларини тақдим қилиш, тинтув ўтказиш, жойларни кўздан кечириш ҳамда ҳужжат ва материалларнинг нусхасини ва аслини тақдим этиш каби ҳаракатларни ўз ичига олади [25, Б.31]. Шунингдек, мазкур Бирлашма томонидан 1994 йил август ойида Абуджеда имзоланган Ушлаб бериш тўғрисидаги конвенция [26] ҳам қабул қилинган. Конвенцияга кўра, ушлаб бериш деганда сўралаётган давлатдан содир этган жинояти ёки суд ҳукмини ижросини таъминлаш учун қидирилаётган барча шахслар ушлаб берилиши назарда тутилган.

Араб давлатлари томонидан қабул қилинган кўптомонлама ҳужжатлар қаторига 1952 йилги Араб мамлакатлари Лигаси шартномасини [27] киритиш мумкин. У Миср, Ироқ, Йордания, Саудия Арабистони ва Сурия каби мамлакатлар ўртасида имзоланган. Мазкур шартнома ушлаб бериш масаласи бўйича асос сифатида хизмат қилсада, иштирокчи давлатлар ўртасида иккитомонлама келишувларни мавжудлигини назарда тутати. Бундан ташқари, Саудия Арабистони Қироллиги, БАА, Оман салтанати, Қувайт, Баҳрайн, Қатар каби олти араб кўрфази мамлакатлари томонидан ташкил этилган Форс Кўрфази Ҳамкорлик Кенгаши номли араб минтақавий ташкилотининг хавфсизликни таъминлашган қаратилган «Ар-Риёд Суд ҳамкорлиги тўғрисида»ги конвенцияларни [27] тилга олсак бўлади. Мазкур ҳужжатда ҳам давлатларнинг жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлиги масалалари белгилаб қўйилган.

Юқоридаги келтирилган минтақавий шартномалар қаторига Жанубий Шарқий Осиё давлатлари уюшмаси (АСЕАН) томонидан қабул қилинган Жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги шартномаси бўлиб, 2004 йилда Бруней-Даруссалама, Вьетнам, Индонезия, Камбоджа, Лаос, Малайзия, Сингапур ва Филиппин давлатлари Куала-Лумпурда мазкур ҳужжатни имзоладилар [25, Б.32].

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги доирасида уюшган жиноятчиликка, экстрадицияга оид, ўзаро ҳуқуқий ёрдам ва қидирувни амалга ошириш масалалари борасида бир қатор муҳим ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар амалга оширилди [28]. Шубҳасиз, «Фуқаролик, оила ва жиноят муносабатларида ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги Минск конвенцияси» минтақада жиноятчиликка қарши курашда ҳамкорликни ривожлантиришда ўзининг ижобий таъсирига эга бўлди. МДҲ давлатлари ўртасида 2002 йилда имзоланган «Фуқаролик, оила ва жиноят муносабатларида ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги Кишинёв конвенцияси» Минск конвенциясининг янада мукамаллаштирилган ва минтақада ўзаро ҳамкорликнинг ҳуқуқий

асосларини янада такомиллаштирилганлигини кўрамыз.

Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти доирасида трансмиллий жиноятчиликка қарши курашда ўзаро ҳамкорликнинг муҳимлиги ва устуворлиги Ташкилотнинг таъсис ҳужжатларида ўз аксини топган. Шу боис, ШХТнинг фаолиятида 8 та аъзо – давлатларнинг (Қозоғистон, Хитой, Хиндистон, Покистон, Қирғизстон, Россия, Тожикистон ва Ўзбекистон) тинчлик ва хавфсизлигига таҳдид солувчи вазиятларни тартибга солишда биргаликда олиб борадиган ҳаракатларини ишлаб чиқишга ва уларга жавоб бера оладиган бирдамликни мустаҳкамлашга эришди. Бундан ташқари, ШХТ фаолияти давомида, кўптомонлама ўзаро ёрдам механизмини, принципларни шакллантиришни ва салмоқли халқаро-ҳуқуқий база яратилишига асос бўлди.

ШХТ аъзо давлатлари томонидан юқорида қайд этилган йўналиш бўйича 40 дан ортиқ ҳужжат қабул қилинган [29].

Шулар қаторига, ШХТ доирасида махсус хизмат ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ўртасидаги сиёсий қочоқларни тегишли бўлган давлатга қидирувни таъминлаш ва кейинчалик ушлаб беришга таянадиган келишувлар имзоланди. Ушбу келишувларда тамойиллар мажмуаси ва механизмларини бирлаштирган ҳолда ШХТнинг иштирокчи-давлатларига ушлаб бериш бўйича ҳуқуқий база бўлди деб ҳисоблаш мумкин [30].

Фикримизча, терроризм, экстремизм ва сепаратизмга қарши кураш бўйича конвенцияларнинг моҳиятидан келиб чиқиб, уларни янада такомиллаштириш масалаларини кўзда тутувчи нормаларни ишлаб чиқиш талаб этилади. Масалан, жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик механизмлари ҳисобланган ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш, тутиб топшириш, жиноят суд иш юритувини топшириш ҳамда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларининг ўзаро ҳамкорлиги масалаларини тўлиқ ва батафсил келтириб ўтиш мазкур жиноятларга қарши кураш самарадорлигини оширган бўлар эди. Лекин, шунга қарамасдан, бугунги кунда ШХТ аъзо-давлатларининг жиноятчиликка қарши самарали кураши сезиларли даражада ўзгарди. Томонлар ўртасида олиб борилган ўзаро ўқув машғулотлари, ҳамкорлик натижасида ваколатли органларнинг фаолияти, МАТТнинг ушбу жиноятларга қарши кураш стратегиялари таҳсинга лойиқ [31].

Бундан ташқари, МДХ ва ШХТнинг жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик масаласида қабул қилинган ҳужжатлардан келиб чиқиб, ўз йўналишларини, ҳамкорлик механизмини ва уни такомиллаштириш масалаларини аниқ белгилаб олишлари лозим. Зеро, МДХнинг аъзо-давлатлари аксарияти ШХТга ҳам аъзо ҳисобланади.

Шундай экан, жиноят ишлари бўйича давлатлар ҳамкорлигининг халқаро нормаларининг ҳар томонлама таҳлили ушбу институтни тўлиқ шаклланган ҳамда замонамизнинг муҳим ҳуқуқий ҳодисаси сифатида таърифлаш имконини беради. Бу эса, жиноятчиликнинг олдини олиш ва жиноят ишлари бўйича одил судлови масалаларини ҳал этишда МДХ ва ШХТ аъзо-давлатлари ўртасида ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тизими ҳамда ушлаб бериш институтини халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш масалалари сезиларли даражада ортганлигидан далолат беради.

Учинчи гуруҳ - икки томонлама шартномалар. Бу ерга икки давлат ўртасида жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик масаласида имзолаган шартномаларини киритишимиз мумкин. Жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликни амалга оширишда давлатлараро икки томонлама шартномаларнинг ўрни улкан.

Бу борада Америка ва Европа мамлакатларининг амалиётини ўрганиш мақсадга мувофиқ. Мазкур масала юзасидан давлатларнинг тажрибасини кейинги бобларимиз ўрганишимиз боис, қуйида икки томонлама халқаро шартномаларнинг халқаро-ҳуқуқий асос сифатида ўрни ва ролига тўхталиб ўтамиз.

Маълумки, икки томонлама шартномалар икки халқаро ҳуқуқ субъекти иштирок этадиган, томонларнинг ўзига хос жиҳатлари ва уларнинг муносабатларини инobatга оладиган, аниқ масалалар юзасидан келишиб олинадиган, баъзан кўп томонлама шартномаларда белгиланган мажбуриятларини бажариш юзасидан тузиладиган халқаро шартномалар тушунилади [32, Б.3-5]. Бугунги кунга қадар халқаро ҳуқуқий доктринада жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик бўйича асосан икки томонлама шартномалар тузиш тенденцияси ривожланаётганлигини кузатишимиз мумкин [33, Б.43].

Икки томонлама шартномаларда, жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик масалалари томонлар ўртасида аниқ келишиб олинади [34, Б.28]. Масалан, сўралаётган шахс дипломатик иммунитетдан фойдаланувчи бўлса, унда мазкур шахсни жиноят содир этилган давлат ҳудудида судланиши ёки сўраётган давлатга ушлаб берилиши масаласи келишиб олиниши мумкин.

Баъзан давлатлар ўртасида шартномалар мавжуд бўлмаганда қийин вазиятлар ҳам келиб ҳам чиқиши мумкин. Масалан, Россия АҚШга экстрадиция қилиш тўғрисида икки томонлама шартномаси мавжуд бўлмагани учун Эдвард Сноуденни ушлаб беришни рад этган [35]. Бундан ташқари, жиноят содир этган шахсни у фуқароси бўлган давлатга ушлаб берилиши, унинг кейинчалик жавобгарликка тортилишига аниқ қафолат бериши масаласи кўтарилади. Шундай вазиятда, давлатлар ўртасида узоқ муддатли музокаралар жараёни бошланади, бу эса эҳтиёт чораси сифати қамоққа олинган шахснинг узоқ вақт қамоқда қолишига олиб келади.

Тўртинчи гуруҳ - идоралараро ҳужжатлар. Жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик борасида аниқ амалий ечимини топаётган кўп томонлама ёки икки томонлама шартномалар ва миллий қонунчиликдан ташқари, давлатларнинг прокуратура органлари ёки ички ишлар вазирликлари билан тузилган идоралараро икки ёки кўптомонлама шартномаларни ҳам келтиришимиз мумкин. Мазкур гуруҳга оид бўлган шартномаларни таҳлил қилишда Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратурасининг тажрибасини мисол қилишимиз мумкин. Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси кўпчилик хорижий давлатларнинг ваколатли органлари билан идоралараро шартномаларни [36]. имзолаган бўлиб, шартномаларда қайд этилган жиноятларни содир этган шахсларни қидирувини амалга ошириш, жиноятга тааллуқли бўлган далилларни қидиришга ёрдам бериш, тергов ва тезкор қидирув фаолиятларини олиб бориш, талабнома шартларини бажариш тартиби, ваколатли органларининг ўзаро алоқаси, фойдаланиладиган тил каби масалалар ўз аксини топган. Бундан ташқари, шартномаларда келишаётган мажбуриятни бажарувчи давлатларнинг ваколатли органлари аниқ кўрсатиладики, баъзан маълум бир жиноят иши юзасидан тезкор маълумот олиниши ёки маълум бир қисқа муддатли процессуал ҳаракатларни бажарилишида тўғридан тўғри муурожаат қилиш учун ёрдам беради. Бу каби амалиёт деярли барча давлатларда мавжуд.

Бешинчи гуруҳ - халқаро судларнинг таъсис ҳужжатлари. Халқаро майдонда 1998 йил Халқаро жиноят суди Рим статутининг қабул қилиниши ҳамда унда 17 моддадан иборат (86-102-моддалар) «Халқаро ҳамкорлик ва суд ёрдами» номли тўққизинчи қисмнинг киритилиши ҳам жиноят одил судлови соҳасидаги халқаро ҳамкорликни ташкиллаштиришга муносиб ҳисса қўшди. Халқаро трибуналлар ва Халқаро жиноят суди ҳақида гапирилганда, «ушлаб бериш» эмас, балки «топшириш» атамаси қўлланилиши назарда тутилади (атамалар ўртасидаги фарқ юқоридаги параграфларда келтириб ўтилган). Айбдорларни трибуналларга топшириш жараёни қатор принциплардаги турли фарқларни ҳисобга олмаса, бошқа давлатларга ушлаб беришда қўлланилувчи нормалар билан тартибга солинади.

Рим Статутида акс этирилган ғоя давлатнинг ушлаб бериш тўғрисидаги қонунлари ва шартномалари бевосита шахсни судга топшириш билан боғлиқ эмас. Қатор давлатларнинг қонунчилиги ва амалиёти собиқ Югославия ва Руанда Трибуналлари учун Статут қабул қилинганидан сўнг йўлга қуйилган. Халқаро жиноят судининг Статутида ушлаб бериш ва топшириш тўғрисидаги айнан бир хил талабнома келиши ҳолатига оид махсус нормалар мавжуд. Ушлаб бериш тўғрисида талабнома юбораётган давлат Статутнинг иштирокчиси бўлса, ушлаб бериш тўғрисида талабнома юбораётган ва юборилган давлат ўртасида ушлаб бериш тўғрисида шартнома бўлмаган тақдирда давлат Суд талабномасига устунлик бериши мумкин. Халқаро жиноят судининг Статутида рақобатлашувчи юрисдикция ёки халқаро ва миллий юрисдикциянинг тенглиги назарда тутилган. Натижада шахс жиддий жинояти учун суд муҳокамасини кутаётган ёки жазони ўтаётган бўлса, шахс Трибуналга топширилмайди [37, 90-м.]. Бундан ташқари, Статутнинг муқаддимасида белгиланганидек, Халқаро Жиноят Суди миллий жиноят адлия органларини тўлдирувчи хусусиятига эга бўлиб, халқаро жиноят адлия соҳасида янги принцип, яъни комплементарлик принципи яратилишига сабаб бўлди [38, Б.75].

«Топшириш»га нисбатан ўз фуқароларини ушлаб бермаслик принципи қўлланилмайди, зеро, давлат ва ҳукумат бошлиқларининг мақомини ҳисобга олган ҳолда расмий мақомидан қатъий назар Статут барча шахсларга нисбатан тенг қўлланилади. Суд дипломатик иммунитетдан фойдаланувчи шахсни у вакили бўлган давлатдан иммунитетини бекор қилиш тўғрисида розилигини олмасдан туриб ушлаб беришни сўрай олмайди. Давлатнинг мансабдор шахси сифатида суд иммунитетига эга бўлган шахслар топширилиши мумкин. Шунингдек, «топшириш»га нисбатан даъво муддатининг ўтиши принципи қўлланилмайди, зеро, Халқаро жиноят суди ўз юрисдикциясидаги барча жиноятлар (геноцид, инсониятга қарши жиноятлар, ҳарбий жиноятлар ва агрессия)га нисбатан даъво муддатининг қўлланилмаслигини маълум қилган. Алоҳида эътибор қаратиш

лозимки, Халқаро жиноят суди у ёки бу халқаро жиноятни содир этган шахсларни топшириш юрисдикциясига кирувчи ягона трибунал эмас. Моҳиятига кўра Халқаро жиноят судининг Статутини топшириш билан боғлиқ принциплар, моддий ҳамда процессуал нормаларнинг ўзига хос кодификацияси сифатида қарашимиз мумкин.

Демак, масаланинг тарихий, юридик ва бошқа жиҳатларини ўрганиш асосида жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик механизмини тартибга солувчи шартномавий-ҳуқуқий асосларини махсус нормаларни кўзда тутувчи соҳага оид халқаро ташкилотларнинг кўп томонлама шартномалар ҳамда экстрадиция, ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш, озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахсларни жазо ўташни давом эттириш учун топшириш масалаларига тааллуқли нормаларни назарда тутувчи икки ва кўп томонлама ҳуқуматлараро ва кўмиталараро келишувларни кўришимиз мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, кўпчилик давлатларнинг юрисдикциясида жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик механизмини такомиллаштириш, кенгроқ қўллаш масалалари юзасидан қонунчилик, ҳуқуқий ва маъмурий ташаббуслар амалга оширилмоқда. Мазкур ҳаракатларнинг асосий таркибий қисми сифатида миллий даражада ҳуқуқий асосни ўрнатиш, халқаро даражада эса, кенг механизми қўллаш мақсадида императив характерга эга бўлган мажбуриятларни ўз ичига олган халқаро шартномаларни қабул қилиш лозим ҳисобланади. Шундай экан, ушбу қабул қилинган қонун ва шартномаларни амалиётга қўллаш жараёнида келиб чиққан муаммо ва бўшлиқларни тўлдириш, бартараф этиш ва тўғрилаш мақсадида вақти-вақти билан қайта кўриб чиқиш, ўзгартириш киритиш ва албатта халқаро ҳуқуқ нормаларига мослаштириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Бойцов А.И. Выдача преступников.—СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. — С. 795
2. Лазутин Л.А. Правовая помощь по уголовным делам как комплексное формирование в международном уголовном и уголовно-процессуальном праве. дисс. ... док. юрид. н. — Екатеринбург, 2008.
3. Абдуллоев П.С. Международно-правовая помощь при собирании и проверке доказательств по уголовным делам (УПК Республики Таджикистан). Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. - Москва, 2014.
4. Абдурасулова Қ.Р., Эшонкулов У.П. Халқаро терроризм ва уюшган жиноятчиликка қарши курашда халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик. // Ҳуқуқ-Право—Law. 2000. №1.
5. Умидуллаев Ш., Турдиев Р. Терроризмга қарши курашда халқаро ҳамкорлик.//Терроризмга қарши кураш: илмий-амалий ва назарий муаммолар. — Т., 2002.
6. Исмоилов Б.И. Проблемы международно-правового сотрудничества Республики Узбекистан в борьбе с терроризмом и организованной преступностью. // Экстремизм, терроризм, гурухий ва уюшган жиноятчиликка қарши кураш муаммолари. —Тошкент, 1999.
7. Умарахунов И.М. Международная договорно-правовая практика Республики Узбекистан. Монография. — Т.: Академия, 2003.
8. Лукашук И.И. Современное право международных договоров. Том I. Заключение международных договоров - М.: Волтерс Клувер, 2004.
9. Ademola Abass. Complete International Law: Text, Cases, and Materials (2nd edn). Oxford University Press, 2014.
10. Рашидов К. Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларининг тузилиши, бажарилиши ва бекор қилиниши. Парламент аъзолари учун амалий қўлланма. —Т.: БМТ Тараққиёт дастури, 2012.
11. Бирлашган миллатлар ташкилоти томонидан қабул қилинган конвенцияларнинг матни жойлаштирилган электрон манзил: URL:<http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V05/815/30/PDF/V0581530.pdf?OpenElement>
12. Европейская конвенция о выдаче. [Электрон ресурс]: URL:www.coe.int
13. European Treaties database [Electronic resource] URL:<http://www.coe.int/>
14. Европейская конвенция о взаимной правовой помощи по уголовным делам. [Электрон ресурс]: URL:www.coe.int

14. Европейская конвенция о передаче судопроизводства по уголовным делам. [Электрон ресурс]: URL: www.coe.int
11. Libor Klimek. European Arrest Warrant. – Springer International Publishing, Switzerland, 2015. http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/criminal/extradition/fsj_criminal_extradition_en.htm
12. Shearer I. A. Extradition in international law. – Manchester University Press, 1971.
13. Isidoro Zanotti. Extradition in Multilateral Treaties and Conventions. Martinus Nijhoff Publishers. - Leiden/Boston, 2006.
14. <http://iir-mp.narod.ru/subjects/iprl/bust.htm>
15. www.oas.org/juridico/English/treaties/b-47.html
16. www.oas.org/juridico/english/Treaties/a-55.html
17. www.oas.org/juridico/english/treaties/a-59.html
18. Сборник методических пособий по борьбе с незаконным ввозом мигрантов. Пособие 6. Международное сотрудничество в области уголовного правосудия. UNODC. Нью-Йорк, 2011.
20. 19. www.iss.co.za/AF/RegOrg/unity_to_union/pdfs/ecowas/4ConExtradition.pdf
21. <http://www.refworld.org/docid/3ae6b38d8.html>
22. <http://www.e-cis.info/page.php?id=25792>
23. ШХТнинг расмий сайти: URL: www.sco.org
24. www.hro.org/files/SCO_RUS.doc
25. <http://ecrats.org/ru/news/cooperation/conferences/>
26. Robert Kolb. The Law of Treaties (An Introduction). - Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 2016.
27. Vesna Stefanovska. Extradition as a tool for inter-state cooperation: resolving issues about the obligation to extradite. Journal of Liberty and International Affairs. Vol. 2, No. 1, 2016, -ADB/OECD Anti-Corruption Initiative for Asia and the Pacific. Mutual Legal Assistance, Extradition and Recovery of Proceeds of Corruption in the Asia-Pacific Region. Frameworks and Practices in 27 Asian and Pacific Jurisdictions Thematic Review – Final Report, 2007.
28. <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-russia-extradition-issues/1796080.html>
29. http://www.prokuratura.uz/uz/pages/cooperation_regulations/bosh_prokuraturaning_khorizhiy_davlatlarning_v/
30. Rome Statute of the International Criminal Court. [Electronic resource]: URL: <https://www.icc-cpi.int/>
31. Ведерникова О.Н. Римский Статут Международного уголовного суда: критический анализ. Государство и право, 2009. № 5.
32. Georghios M. Pikis. The Rome Statute for the International Criminal Court: analysis of the statute, the rules of procedure and evidence, the regulations of the court and supplementary instruments - Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2010.